

**ІНСТИТУТ ПІДГОТОВКИ КАДРІВ
ДЕРЖАВНОЇ СЛУЖБИ ЗАЙНЯТОСТІ УКРАЇНИ**

**АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ
ПРОФЕСІЙНОЇ ОРІЄНТАЦІЇ ТА
ПРОФЕСІЙНОГО НАВЧАННЯ НАСЕЛЕННЯ
У КОНТЕКСТІ ПОДОЛАННЯ КРИЗИ
РИНКУ ПРАЦІ**

**Матеріали
VIII Міжнародної науково-практичної конференції
(1 грудня 2015 р., м. Київ)**

Київ – 2015

УДК 377
ББК 74.212
А 43

Рекомендовано до друку Вченою радою
Інституту підготовки кадрів державної служби зайнятості України
(протокол № 9 від 18 листопада 2015 року)

А 43 **Актуальні** проблеми професійної орієнтації та професійного навчання населення у контексті подолання кризи ринку праці : матеріали VIII Міжнародної науково-практичної конференції (1 грудня 2015 р., м. Київ) / уклад. : Л.М. Капченко та ін. - К. : ІПК ДСЗУ, 2015. – 356 с.

ISBN 978-617-649-042-5

Збірник підготовлено за матеріалами VIII Міжнародної науково-практичної конференції. Розглянуто теоретико-методологічні та організаційно-методичні аспекти професійної орієнтації і професійного навчання населення, шляхи вдосконалення профорієнтаційної роботи та професійного навчання в умовах сучасного ринку праці.

Для науковців, педагогічних працівників професійно-технічних і вищих навчальних закладів, студентів, магістрантів, аспірантів, спеціалістів державної служби зайнятості та інших фахівців, які цікавляться проблемами професійної орієнтації та професійного навчання незайнятого населення.

УДК 377
ББК 74.212

ISBN 978-617-649-042-5

© Інститут підготовки кадрів
державної служби зайнятості
України (ІПК ДСЗУ), 2015

ЗМІСТ

ПЛЕНАРНЕ ЗАСІДАННЯ

<i>Мельник О.В.</i>	Компетентнісний підхід у професійній орієнтації.....	7
<i>Десятов Т.М.</i>	Особливості розробки та реалізації стандартів професійної підготовки на основі компетентнісного підходу: зарубіжний досвід.....	14
<i>Лопух В.С.</i>	Система професійної підготовки робітників США (на прикладі промисловості Нью-Йорка).....	20
<i>Гасанов В., Махмудов М.</i>	Методи моніторинга и прогнозування кадрового потенціала Азербайджана.....	36
<i>Балашов Д.О.</i>	Організація підтвердження результатів неформального професійного навчання осіб за робітничими професіями.....	41
<i>Авраменко М.Л., Маліновська Н.М.</i>	Надання професійних та профорієнтаційних послуг інвалідам з числа учасників АТО в умовах Всеукраїнського центру професійної реабілітації інвалідів.....	47
<i>Олійник В.В.</i>	Відкритий університет післядипломної освіти як інноваційна форма навчання дорослих.....	50
<i>Щербак О.І.</i>	Організаційно-педагогічні умови підвищення кваліфікації педагогічного персоналу навчальних закладів та підприємств.....	56
<i>Жижко О.А.</i>	Психологія професійного розвитку маргінальних верств населення.....	62
<i>Волярська О.С.</i>	Формування професійної компетентності безробітних в умовах дистанційного навчання.....	68
<i>Судаков М.В., Балашова Н.В.</i>	Впровадження системи оцінювання результативності роботи персоналу в діяльність державної служби зайнятості: проблеми та перспективи.....	75
<i>Сігаєва Л.Є., Опольська А.В.</i>	Особливості організації навчання керівників навчальних закладів в системі післядипломної педагогічної освіти.....	79
<i>Василенко О.В.</i>	Визнання результатів неформального професійного навчання – пріоритетний напрям суспільно-економічного розвитку в умовах кризи ринку праці.....	85

СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ОРІЄНТАЦІЇ НАСЕЛЕННЯ В УКРАЇНІ

<i>Грамма О. В.</i>	Особливості надання соціальних послуг дітям-сиротам та дітям, позбавлених батьківського піклування: профорієнтаційний аспект.....	92
<i>Гриценко Л. І.</i>	Курси профорієнтаційного спрямування як системоутворюючий засіб педагогічного забезпечення професійного самовизначення учнівської молоді.....	97
<i>Гуцан Л.А.,</i>	Забезпечення професійного самовизначення учнівської молоді в процесі позаурочної і позашкільної діяльності в умовах освітнього округу.....	104
<i>Заєць І.В.</i>	Психологічні особливості підготовки педагогічних працівників до профорієнтаційної роботи в професійно-технічних навчальних закладах.....	112
<i>Закатнов Д.О.</i>	Конструювання професійної перспективи учнівською молоддю.....	119
<i>Ігнатович О.М., Марченко І.Б. Кіячук А.Й.</i>	Професіологія в системі педагогічної освіти.....	124
<i>Кобченко В.В.</i>	Сучасні дослідження проблеми формування професійних устремлінь старшокласників.....	135
<i>Кобченко В.В.</i>	Психологічна профілактика безробіття незайнятого населення.....	141
<i>Лісовська І.В.</i>	Досвід Тернопільського міськрайонного центру зайнятості з організації профінформаційного обслуговування населення і молоді.....	147
<i>Литвинова Н.І.</i>	Психологічні основи становлення професійно-педагогічної спрямованості особистості.....	153
<i>Морін О.Л.</i>	Професійне самовизначення учнівської молоді в умовах освітнього округу.....	161
<i>М'якота І.М.</i>	Досвід впровадження в місті Києві пілотного проекту зі створення інформаційно-консультаційних центрів.....	168
<i>Назаркевич В.О.</i>	Деякі аспекти вдосконалення надання профорієнтаційних послуг безробітним особам віком старше 45 років, які мають додаткові гарантії у сприянні працевлаштування в умовах реформування служби зайнятості.....	172
<i>Никоненко Л.В.</i>	Новітні медіапрактики як інструмент соціалізації студентської молоді.....	177
<i>Ортікова Н.В.</i>	Особливості надання профорієнтаційних послуг молоді з вищою освітою.....	182
<i>Охріменко З.В.</i>	Зміст та форми професійного консультування	

3. Грамма О.В. Методика проведення центрами зайнятості інтерактивного профорієнтаційного семінару для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування: Науково-практичні рекомендації /О.В.Грамма – К.: ІПК ДСЗУ, 2015. – 28 с.
4. Ортікова Н.В. Алгоритм вибору професії: Науково-практичні рекомендації / Н.В. Ортікова – К.: ІПК ДСЗУ, 2015. – 26 с.
5. Єдина технологія надання соціальних послуг центрами зайнятості України (удосконалена) [Ю.Маршавін, Л.Фокас, Л.Ляміна, Н.Шевченко, Д.Маршавін].–Режим доступу: <http://www.ipk-dszu.kiev.ua>

Гриценко Л.І.,

Інститут проблем виховання НАПН України

КУРСИ ПРОФОРІЄНТАЦІЙНОГО СПРЯМУВАННЯ ЯК СИСТЕМОУТВОРЮЮЧИЙ ЗАСІБ ПЕДАГОГІЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОФЕСІЙНОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ

Національною стратегією розвитку освіти в Україні на період до 2021 р. передбачено, що модернізація і розвиток освіти повинні набути випереджального безперервного характеру. Ключовим завданням і показником освіти стає розвиток мислення, орієнтованого на майбутнє, здатність до життєвого самовизначення, складовою частиною якого є самовизначення професійне. Актуальність проблеми забезпечення професійного самовизначення в системі загальної освіти знаходить практичне рішення в реалізації ідеї профільності старшої школи [12]. Важливість підготовки до цього відповідального вибору в умовах більш варіативного і диференційованого навчання в старших класах, визначає також і серйозне значення допрофільної підготовки у 8-9-х класах.

Професійне самовизначення є частиною загального процесу самовизначення особистості. Цілісне, об'єктивне сприймання й осмислення власного життєвого шляху, зокрема, адекватне ставлення до майбутнього, в працях психологів (Г. Балл, Є. Головаха, І. Кон, Г. Костюк, С. Максименко, В. Моляко, Т. Титаренко, В. Панок, В. Рибалка, Т. Яценко) вважається одним з найважливіших критеріїв розвитку особистості, її соціальної і психологічної зрілості [15, с. 7].

Запровадження профільної освіти актуалізувало розробку і впровадження в практику професійної орієнтації учнівської молоді сучасних педагогічних технологій. В роботах вітчизняних учених Д. Закатнова, В. Зінченка, О. Мельника, О. Моріна, З. Охріменко, В. Сидоренка, І. Ткачук, М. Тименка, Б. Федоришина та ін. – професійне самовизначення розглядається як процес самопізнання та об'єктивної оцінки школярами власних індивідуальних особливостей, зіставлення своїх професійно важливих якостей і можливостей з вимогами, необхідними для оволодіння конкретною професією.

У педагогіці під професійним самовизначенням школярів розуміють організовану усвідомлену діяльність учнів, спрямовану на досягнення готовності до професійного вибору в умовах надання їм педагогічної підтримки. Готовність до професійного вибору і його здійснення І. Дементьев

тракує як центральний елемент структури професійного самовизначення, так як він є результатом взаємодії всіх інших елементів структури [1].

У більшості учнів потребу в професійному самовизначенні не виникає сама по собі – цьому необхідно сприяти.

Співробітниками лабораторії визначено поняття готовності учнів старших класів до професійного самовизначення як змістовно-синтетичного особистісного новоутворення, яке полягає в здатності учня здійснювати вибір напрямку майбутнього професійного шляху через узгодження знання про зміст і структуру професій, їхніх вимог до суб'єкта зі сформованими в процесі розвитку пріоритетними можливостями та потребами [8; 9].

Дослідниками уточнено, що означене новоутворення в умовах профільного навчання формується саме у процесі цілеспрямованого педагогічного впливу.

Метою дослідження є теоретичне обґрунтування та дослідно-експериментальна перевірка можливостей застосування курсів профорієнтаційного спрямування в якості системотворчих засобів педагогічного забезпечення професійного самовизначення учнівської молоді.

Методологічну і теоретичну основу дослідження становили положення про: теоретико-методологічні основи професійного самовизначення особистості (К. Абульханової-Славської, Б. Ананьева, Г. Балла, Л. Виготського, А. Голомштока, Г. Костюка, В. М'ясищева, К. Платонова, Н. Пряжнікова, К. Платонова, С. Рубінштейна та ін.); структуру професійного самовизначення та психолого-педагогічні основи формування готовності до професійного самовизначення (О. Мельника, О. Моріна, А. Федоришина, С. Чистякової та ін.); професійне самовизначення в умовах профільного навчання тощо (Л. Гуцан, О. Мельника, О. Моріна, І. Ткачук, З. Охріменко, О. Пархоменко та ін.).

Одним із провідних аспектів забезпечення професійного самовизначення учнівської молоді виступає педагогічне забезпечення. Під педагогічним забезпеченням ми будемо розуміти специфічний вид педагогічної діяльності з реалізації потенціалів внутрішнього (зміст освіти, система виховної роботи, освітня мережа) і зовнішнього (соціальні партнери, батьки) середовища школяра, його особистісних ресурсів, щодо доцільного використання поточних ситуацій шкільного життя для успішного вирішення поставлених виховних завдань. Оптимальна модель педагогічного забезпечення складається з декількох блоків: цільового, діагностичного, прогностичного, організаторського, аналітичного. Зміст педагогічного забезпечення професійного самовизначення учнівської молоді включає систему педагогічної, психологічної, інформаційної та організаційної підтримки учнів основної школи, що сприяє їх професійному самовизначенню і передбачає, що освітньо-виховне середовище навчального закладу має відтворювати певну сукупність умов для формування готовності до ефективної реалізації вибору профілю навчання (на допрофільному етапі) чи освітньо-професійної траєкторії (у умовах профільного навчання).

Результатом низького рівня забезпечення є те, що школярі незнайомі з

професіограмами, системою класифікації типів професій, умовами правильного вибору майбутньої професії, не усвідомлюють його важливості, що виявляється в другорядності факторів, які впливають на вибір, легковажному ставленні та поверховості мотивів вибору. Випускники затрудняються визначити власні домінуючі здібності, інтереси, вони не готові до здійснення осмисленого, обґрунтованого професійного вибору. Так, близько 75% старшокласників відчувають серйозні труднощі в ухваленні рішення про вибір шляху продовження освіти та працевлаштування, 22% – взагалі не замислювалися над своїм професійним майбутнім, 24% – профіль подальшого навчання в старшій школі та ВНЗ вибирають за компанію зі своїми однолітками, 18% – здійснюють вибір під впливом таких факторів: десь чув, розповіли вчителі, батьки.

В основному, без спеціально організованої діяльності вибір здійснюється методом проб і помилок. Там, де введено курси чи гуртки профінформаційного спрямування, ведеться профорієнтаційна робота психолога, системна робота ЗНЗ дозволяє учневі вивчити свої особливості, ознайомитися зі світом професій, співвідносити вимоги професії зі своїми особливостями і уникнути основних помилок вибору: незнання себе; незнання світу професій; незнання правил вибору професії.

Вивчення стану забезпечення професійного самовизначення учнівської молоді в ЗНЗ підтверджує, що хоча профорієнтаційна робота з учнівською молоддю є одним з важливих напрямків в діяльності ЗНЗ, вона знаходиться на останніх місцях в пріоритетах переважної кількості учнів, педагогічних працівників та у шкільній адміністрації. Серед поширених організаційних форм для надання допомоги учням і батькам у професійному самовизначенні учнівської молоді опитані вчителі вказали наступні: в початковій школі – виховна година з профорієнтації „Професії моєї родини”, урок-виховна година для молодших школярів „Всі професії потрібні, всі професії важливі”; класна година з елементами гри „Подорож до країни професій”, „Є така професія – ... (підприємець, архітектор, водій, перукар, кондитер тощо – або залежно від профілів школи, регіонального МНВК, або від активності батьків – представників відповідної професії)” (для учнів 5–6 класів); класна година : „Вгадай професію” (для учнів 7 класів); класна година : „Профорієнтація: ким бути, яким бути” (8 клас); ділова гра: „Всі роботи гарні – вибирай на смак” (для учнів 8 – 9 класів); класні години : „Вибір професії – справа серйозна” (для 9 класів), „Обираю професію” (для учнів 9-го класу), „Презентація з профорієнтації” (для учнів 9 класів), „Я і світ професій” (для учнів 9 класів); для учнів 10-11 класів: класна година „Наш вибір”, „Мій крок у світ професій”, „Ярмарка вакансій”, „Професія моєї мрії”. Тренінг використовувався в основному в роботі психолога як самостійний метод чи форма реалізації виховної години або курсу за вибором (в роботі класного керівника, вчителя, вихователя). Вчителі рідко застосовують як засіб професійного самовизначення ресурси звичайного предметного уроку. Вибір учнів переважно є хаотичним, підпадає під загальну статистику проблем і помилок професійного самовизначення.

До введення курсів профорієнтаційного спрямування серед засобів

професійного самовизначення як в середній школі так і на профільному етапі домінували позаурочні форми, такі як класні години, ділові ігри., які переважно мають профінформаційне спрямування, розширюють знання про світ професій, іноді потреби ринку і мало зорієнтовані на самопізнання і вивчення та врахування власних можливостей і потреб розвитку у плануванні освітньо-професійної перспективи.

Наявний стан справ, попри роботу ентузіастів і формальне виконання вимог щодо включення профорієнтаційної тематики в плани виховної роботи шкіл, свідчить про необхідність системних змін в системі забезпечення професійного самовизначення учнівської молоді.

Так, на допрофільному етапі та під час профільного навчання можуть застосовуватись наступні педагогічні засоби:

- профорієнтаційне наповнення змісту урочної та позаурочної діяльності учнів [7; 14];
- масові просвітницько-орієнтаційні заходи (вікторини, свята, дискусії, конкурси, круглі столи, тематичні зустрічі, екскурсії : до навчальних закладів, на виробництво, до Державної служби зайнятості, віртуальні екскурсії тощо);
- індивідуальні та групові тематичні бесіди (обговорення проблеми професійного самовизначення особистості) [13; 14; 17];
- комплекси професіографічно-дослідницьких завдань; проектні роботи як форми професійних випробувань [30; 16];
- освітні проби (5-9 клас) та професійні проби (10 і старші) [28];
- виховна робота класного керівника з використанням профорієнтаційних карт, „щоденників вибору професії” тощо [8; 11];
- курси за вибором („Людина і світ професій” для 8–9-х класів і „Побудова кар’єри” для 10–11-х класів загальноосвітніх навчальних закладів) [3-6; 11; 18];
- профорієнтаційні тренінги та інші активні форми забезпечення професійного самовизначення;
- організація тьюторського супроводу [2].

Але як показали дослідження, більш ефективною, є організована педагогічна підтримка у вигляді комплексу профорієнтаційних заходів та стрижневого курсу профорієнтаційного спрямування, що змістовно і організаційно структурує цей процес.

На сьогодні в психолого-педагогічній практиці професійного орієнтування школярів активно застосовуються: ігрові технології Е.Пряжнікова, методичні розробки управління процесом профорієнтації Н. Чистякової, модифікований психодіагностичний інструментарій відбору в профільні класи Г.Резапкіної. У процесі аналізу програм і методичних рекомендацій ми виявили: відсутність масовості у активних профорієнтаційних іграх. Практичні методичні рекомендації на практиці застосовувати педагогу можна, але у зв'язку зі скороченням психологів у школі, проводити систематичну і планомірну профорієнтаційну роботу з учнями неможливо. Блок психодіагностичних методик для відбору учнів у профільні класи Г.Резапкіної пропонує механізм, що дозволяє об'єктивно оцінити рівень

готовності учнів продовження освіти з того чи іншого профілю навчання. Але в умовах сучасної школи і за відсутності психолога її рекомендації носять рекомендаційний характер і реалізовані в повному обсязі можуть бути хіба що на комерційній основі. Окрім того, після перекладу вони потребують стандартизації і адаптації в Україні. Через відсутність системності існуючі програми недостатньо ефективні, по-перше, додаткові години на уроки професійного самовизначення учнів не виділяються, по-друге, профільність в школі замінена поглибленим вивченням предметів, а не професій і в третій психологи у ЗНЗ скорочені. Стає актуальним розробка програми системного психолого-педагогічного забезпечення формування професійного самовизначення учнів основної школи в рамках допрофільної підготовки і освітнього процесу.

Такі можливості з'являються в рамках курсів „Людина і світ”, „Побудова кар'єри”, інтеграція програми навчання з предмету „Технологія” та профорієнтаційної роботи. Метою програм є на основі науково обґрунтованої педагогічно організованої діяльності сформувані у підлітків основу професійного самовизначення і створити психолого-педагогічні умови для усвідомленого прийняття рішення при виборі профілю подальшого навчання та сфери професійної діяльності. В ході занять з'являється можливість виявити інтереси і схильності, здібності школярів і формувати практичний досвід у різних сферах пізнавальної та професійної діяльності, орієнтований на вибір профілю навчання у старшій школі; надати допомогу в набутті школярами уявлень про життєві, соціальні цінності, у тому числі пов'язані з професійним становленням; розвинути широкий спектр пізнавальних і професійних інтересів, ключових компетенцій, що забезпечують успішність у майбутній професійній діяльності; навчити навичкам дослідження, самоаналізу та рефлексії якостей особистості; формувати здатність приймати усвідомлене рішення про вибір подальшого напрямку освіти, шляхи отримання професії.

З метою ергономічності (чи за наявності в школі практичного психолога чи системи тьюторства) передбачається проведення передусім групових форм роботи з учнями, котрі спираються на методологічні принципи доступності, усвідомленості, системності, врахування вікових особливостей та активізації самостійності учнів. Найважливішим засобом і однією з групових форм організації пізнавальної діяльності є профорієнтаційний урок. Окрім того, доцільним є додаткове проведення індивідуальних тематичних бесід чи профконсультацій. Включення в програму курсів екскурсій на підприємства, зустрічей з представниками певних професій, проведення круглих столів, допоможе краще сформувати образ майбутньої професії. Використання активних тренінгових форм професійного самовизначення дасть можливість активізувати учня до саморозкриття та саморозуміння [13; 14].

Програми реалізують наступні напрями педагогічного забезпечення професійного самовизначення учнів: Цільовий – виявлення очікувань, перспектив, цілей; діагностичний – фіксація факту, сигналу проблемності, проектування умов діагностики передбачуваної проблеми, встановлення контакту з учнем, вербалізація постановки проблеми (програвання її з учнем),

спільна оцінка проблеми з точки зору значущості для учнів; пошуковий – організація спільного пошуку причин виникнення проблеми, погляд на ситуацію з боку; прогностичний – проектування дій педагога і учня (поділ функцій і відповідальності щодо вирішення проблеми); організаторський (коли діє учень: з боку педагога – схвалення його дій, стимулювання, звернення уваги на успішність самостійних кроків, заохочення ініціативи; коли діє педагог: координація дій фахівців, пряма невідкладна допомога учню); рефлексивно-аналітичний – спільне з учнями обговорення успіхів і невдач попередніх етапів діяльності, констатація факту вирішення проблеми вибору профілю/професії або переформулювання завдання, визначення труднощів.

Покращення показників готовності учнівської молоді до професійного самовизначення (близько 70% досліджуваних після проходження курсів вказують, що свою професію (профіль) вони обрали (чи оберуть) винятково самі, менше 1/5 – що зроблять це за порадою батьків, і ще 8% – за порадою друзів та ін. Також приблизно дві третини досліджуваних (68%) зазначили, що їхнє рішення мотивоване – вони хочуть мати саме цю професію, і здатні обґрунтувати свій вибір, готові докласти зусиль і бачать шляхи вдосконалення у випадку неповної відповідності обраному профілю діяльності).

Висновки. Проведений аналіз засвідчив, що попри актуальність питання професійного самовизначення на економічному, соціальному, особистісному рівнях, процес формування готовності учнівської молоді до здійснення професійного вибору досі відбувається переважно стихійно. Для підвищення рівня забезпечення професійного самовизначення учнівської молоді необхідно застосовувати системний технологічний підхід від постановки цілей до аналізу результатів діяльності. Використання програмно-методичних комплексів курсів профорієнтаційного спрямування частково вирішують проблеми всіх рівнів забезпечення професійного самовизначення учнівської молоді через наявність структурних компонентів, що полегшують планування, змістове наповнення і реалізацію профорієнтаційної діяльності школи.

За умови дотримання вимог організації та проведення профорієнтаційних занять прискорюється і переходить в зону найближчого розвитку здатність школяра до самовизначення через самопізнання, готовність здійснювати актуальні вибори, активну життєву позицію.

Перспективи подальших досліджень. Аналіз стану забезпечення професійного самовизначення вказують на необхідність розробки системи забезпечення професійного самовизначення на всіх організаційних рівнях, розробку навчальних програм з підготовки управлінців системи освіти та педпрацівників до забезпечення професійного самовизначення учнівської молоді.

Список використаних джерел

1. Дементьев І. В. Проблема професійного самовизначення школярів в сучасній профорієнтації. // Научные публикации кафедры педагогики и проблем развития образования. Электронная библиотека БГУ – Режим доступа: <http://elib.bsu.by/handle/123456789/18840>
2. Ковалева Т. М. Организация предпрофильной подготовки и профильного обучения в школе: тьюторское сопровождение / Т. М. Ковалева // Инновации в образовании, 2007. – №11. – С. 14 – 25.

3. Людина і світ професій : прогр. для 9 кл. загальноосвіт. навч. закл. : (9 год.) / Ін-т проблем виховання АПН України ; [уклад.: О. В. Мельник, І. І. Ткачук]. – К. : Мегапринт, 2008. – 18 с. : табл. – Бібліогр.: 20 назв.
4. Людина і світ професій : прогр. для 9 кл. загальноосвіт. навч. закл. : (17 год.) / Ін-т проблем виховання АПН України ; [уклад.: О. В. Мельник, Л. А. Гуцан]. – К. : Мегапринт, 2008. – 21 с. : табл. – Бібліогр.: 20 назв.
5. Людина і світ професій : прогр. для 9 кл. загальноосвіт. навч. закл. : (35 год.) / Ін-т проблем виховання АПН України ; [уклад.: О. В. Мельник, О. Л. Морін]. – К. : Мегапринт, 2008. – 26 с. : табл. – Бібліогр.: 20 назв.
6. Марченко І. [Авторська] програма „Я обираю професію” : [цикл занять для учнів 8–9 кл.] / Ірина Марченко // Директор школи. – 2008. – Жовт. (№ 39). – С. 27–32.
7. Мельник О. В. Навчальний матеріал гуманітарних предметів як засіб особистісно орієнтованої професійної орієнтації старшокласників / О. В. Мельник // Сучасний виховний процес: сутність та інноваційний потенціал: матеріали звіт. наук.-практ. конф. Ін-ту проблем виховання НАПН України за 2012 рік / [За ред. О. В. Сухомлинської, І. Д. Беха, Г. П. Пустовіта, О. В. Мельника ; літ. ред. І. П. Білоцерківець]. – Івано-Франківськ: НАІР, 2013. – Вип. 3. – С. 423-427.
8. Мельник О. В. Профорієнтаційна робота зі школярами в умовах профільного навчання: науково-методичний посібник [для вчителів] / [О. В. Мельник, І. Л. Уличний; за ред. О. В. Мельника]. – К.: Мегапринт, 2008. – 160 с.
9. Морін О. Л. Результати дослідження змісту і педагогічних засобів підготовки учнів старших класів до професійного самовизначення в умовах профільного навчання / О. Л. Морін // Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді : зб. наук, праць. – Кіровоград : Імекс-ЛТД. – 2013. – Вип. 17, кн. 2. – С. 6 – 15
10. Морін О. Л. Забезпечення професійного самовизначення учнівської молоді в умовах освітнього округу / О.Л. Морін// Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді. – 2014. – Вип. 18(2). – С. 15-23. – Режим доступу: [Http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Tmpvd_2014_18\(2\)_4.pdf](http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Tmpvd_2014_18(2)_4.pdf)
11. Найденова А. В. Подготовка школьников к выбору профиля обучения : [использование профориентац. карт клас. руководителем в работе с учениками 5–9 кл.] / А. В. Найденова // Школа и пр-во. – 2007. – № 3. – С. 14–17 : табл.
12. Ососова М. В. Психолого-педагогическое сопровождение профессионального самоопределения подростков в системе образовательного процесса / М. В. Ососова // Успехи современного естествознания. – 2010. – № 1 – С. 74-78.
13. Охріменко З. В. Зміст та педагогічні засоби формування у старшокласників самовимогливості у процесі професійної орієнтації / З. В. Охріменко // Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді : зб. наук, праць. – Кіровоград : Імекс-ЛТД. – 2013. – Вип. 17, кн. 2. – С. 91 – 100
14. Павелків О. Форми профорієнтаційної роботи зі старшокласниками в процесі вивчення курсів математичного напрямку / Ольга Павелків // Нова пед. думка. – 2004. – № 4. – С. 60–63. – Бібліогр.: 7 назв.
15. Панок В. Г., Рудь Г.В. Психологія життєвого шляху особистості: Монографія / В. Г. Панок, Г. В. Рудь. - К.: Ніка-Центр, 2006. - 280 с.
16. Пархоменко О.М. Сутність та структура готовності старшокласників до вибору професій сфери підприємництва та сільського господарства / О. М. Пархоменко // Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді : зб. наук, праць. – Кіровоград : Імекс-ЛТД. – 2013. – Вип. 17, кн. 2. – С. 117 – 127
17. Попова Т. С. Реалізація профорієнтаційної діяльності шляхом застосування сучасних засобів інтернет-технологій / Т. С. Попова // Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді : зб. наук, праць. – Кіровоград : Імекс-ЛТД. – 2013. – Вип. 17, кн. 2. – С. 181 – 191.
18. Побудова кар'єри: комплекс навчальних програм (9, 17, 35, 70 год.) // [О. В. Мельник, О. Л. Морін, Л. А. Гуцан, І. І. Ткачук, О. М. Пархоменко, З. В. Охріменко, М. В. Лузан]. – Кіровоград: Імекс-ЛТД, 2014. – 88 с.